

РОЗВИТОК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

DEVELOPMENT OF HEALTH PRESERVING ENVIRONMENT IN HIGHER EDUCATION: METHODOLOGICAL AND PRACTICAL ASPECTS

У статті проаналізовано сутність здоров'язберігаючого середовища. Основна увага зосереджена на характеристиці потенціалу здоров'язберігаючого середовища у закладах вищої освіти під час формування належного рівня культури здоров'я майбутніх учителів фізичної культури. Висвітлено практичні шляхи формування такого середовища.

Ключові слова: здоров'язберігаюче середовище, культура здоров'я, майбутні вчителі фізичної культури, ціннісні орієнтації, рефлексивна діяльність.

В статье проанализирована сущность здоровьесберегающей среды. Основное внимание сосредоточено на характеристике потенциала здоровьесберегающей среды в учреждениях высшего образования при

формировании должного уровня культуры здоровья будущих учителей физической культуры. Освещены практические пути ее формирования.

Ключевые слова: здоровьесберегающая среда, культура здоровья, будущее учителя физической культуры, ценностные ориентации, рефлексивная деятельность.

We analyzed the essence of health preserving environment. The focus is on describing the health potential of the health preserving system in higher education institutions in developing the appropriate level of the health culture of future teachers of physical culture. The practical ways of forming such environment are highlighted.

Key words: health preserving environment, health culture, future teachers of physical culture, value orientations, reflexive activity.

УДК 373.091.12.011.3-051:796

Мосейчук Ю.Ю.,

докт. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри фізичної культури
та основ здоров'я

Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вивчення статистичної інформації про здоров'я випускників загальноосвітніх закладів засвідчує, що 60% мають порушення постави, 50% – короткозорість, 40% – порушення серцево-судинної системи та нервово-психічні відхилення, 60% – порушення мови. Кожен четвертий юнак за станом здоров'я не може проходити строкову службу в армії [1]. Зокрема, за даними Центру незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» (2016 р.), в Україні лише 47,8% молоді віком від 14 до 35 років оцінюють своє здоров'я «добре» та 32,8% «скоріше добре, ніж погано», 16,8% молоді вважає стан свого здоров'я задовільним, а 2,6% респондентів мають погане здоров'я. З'ясовано, що лише третина опитаної молоді (29,1%) витрачає на фізичні вправи та спорт приблизно годину на тиждень, 16,4% – від двох до трьох годин. Беручи до уваги цю інформацію, усвідомлення необхідності формування культури збереження здоров'я розглядаємо головною ознакою успішної реалізації майбутнім фахівцем своєї професійної діяльності.

З наведених статистичних даних можна констатувати, що нині надзвичайно цінним для формування культури здоров'я майбутнього фахівця є середовище, у якому організовується освітній процес, яке спрямоване на здоров'язбереження та передбачає єдність ціннісних орієнтацій та виступає передумовою ефективної майбутньої діяльності. Тобто у методологічному контексті аксіологічні засади побудови цілісного педагогічного процесу в сучасних закладах вищої освіти (ЗВО) мають базуватися на розвитку багаторівневої взаємодії особистості та здоров'язберігаючого освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

О. Ващенко, Д. Вороніна, Н. Козак, О. Мелікова, Т. Мірошніченко, Ю. Науменка, Р. Раєвського засвідчує, що здоров'язберігаюче середовище має вагомий вплив на розвиток особистості майбутнього фахівця в контексті вдосконалення його прагнення до збереження та зміцнення власного здоров'я. Це середовище стимулює цілеспрямовану діяльність щодо формування культури здоров'я і надихає студентів на активне використання здоров'язміцнювальних технологій у майбутній професійній діяльності. До прикладу, В. Козігон [3] пропонує запровадити нову парадигму – «парадигму здоров'яформівної освіти», головним ресурсом якої виступає здоров'язберігаюче середовище навчального закладу. У напрацюваннях В. Маринич та І. Когут [4] позиціонується, що нові реалії вищої освіти передбачають створення соціокультурного середовища для підтримки діяльності з формування культури здоров'я майбутніх фахівців. Таке середовище, як доводять науковці, має створюватися на основі багатогалузевого превентивного підходу. У найбільш загальному розумінні освітня система існує в певному специфічному середовищі, що носить назву «освітнє середовище» – «спеціальним чином організована сукупність освітніх систем, форм здійснення освіти» [2, с. 49].

Тобто науковці одностайні у тому, що з метою суттєвого вдосконалення професійної підготовки майбутніх педагогічних кадрів необхідно цілеспрямовано та системно працювати над формуванням спеціального освітнього середовища, яке б мало позитивний вплив на процес формування культури здоров'я студентів ще під час їхнього навчання у ЗВО.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У нашому баченні саме майбутні вчителі фізичної культури «мають подавати приклад щодо ведення здорового способу життя. У них має бути сформований високий рівень культури здоров'я» [7, с. 1]. Можемо звернути увагу на те, що, незважаючи на значну кількість напрацювань фахівців, ще й нині не досліджено методологічні аспекти, які доцільно покласти в основу формування здоров'язберігаючого освітнього середовища у ЗВО. Потребують більш ґрунтовного вивчення практичні механізми формування такого освітнього середовища під час професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Мета статті – дослідити потенціал здоров'язберігаючого освітнього середовища під час формування культури здоров'я майбутніх учителів фізичної культури та охарактеризувати практичні шляхи його розвитку у ЗВО.

Виклад основного матеріалу. У методологічному контексті в основу нашого бачення покладено тезу Л. Мацевко-Бекерської про те, що розвиток студента, головним чином, базується на прагненні молоді людини «стати частиною освітнього середовища та для цього максимально повно оволодіти інтелектуальним, дослідницьким, особистісним ціннісним змістом освітнього простору вишу» [5, с. 204–206]. Вважаємо, що в освітньому середовищі ЗВО містяться суттєві резерви, які важливо ефективно використовувати з метою розвитку культури здоров'я. У дослідженні були прийняті до уваги висновки, зроблені у публікації О. Мелікова, А. Афоніна та Л. Шумлянського, про те, що «основні напрями розвитку системи формування культури здоров'я потребують поліпшення теоретико-методологічних засад, посилення оздоровчого, культурологічного підходів у навчально-виховному процесі шляхом формування здоров'язберігаючого середовища у навчальному закладі» [6, с. 36].

Освітнє середовище розглядаємо як упорядковану модель соціокультурного простору, у якій відбувається формування особистісно-емоційного компонента культури здоров'я майбутніх учителів фізичної культури. Таке здоров'язберігаюче освітнє середовище покликане формувати загальну спрямованість та ціннісні орієнтації майбутнього педагога, що будуть основою його життєдіяльності та поведінки під час організації фізичного виховання. У методологічному контексті позитивне здоров'язберігаюче освітнє середовище створюється для самопізнання, вдосконалення студентів, воно забезпечує розвиток творчого мислення, надає можливість засвоїти норми поведінки щодо зміцнення та збереження здоров'я. Таке середовище має бути орієнтоване на становлення суб'єктної позиції студентів, які компетентні щодо теоретичних та практичних питань формування

культури здоров'я на основі використання засобів фізичного виховання.

Значущість здоров'язберігаючого освітнього середовища з точки зору формування культури здоров'я базується на таких чинниках: відтворенні та трансляції здоров'язбереження під час фізичного виховання; розвитку та саморозвитку особистісних здібностей щодо підвищення рівня культури здоров'я; формуванні активної життєвої позиції, що спрямована на зміцнення та збереження здоров'я.

Формування здоров'язберігаючого освітнього середовища у ЗВО, на наш погляд, проявляється в таких ситуаціях:

а) практичної взаємодії викладача та студента в процесі організації фізичного виховання;

б) самопроєктування діяльності студента з фізичного самовдосконалення з урахуванням уже зробленої ним діяльності;

в) самоаналізу і самооцінки студентом власної діяльності та самого себе як суб'єкта, що самостійно здатний сформувати високий рівень культури здоров'я.

З методологічної точки зору одним із головних аспектів формування здоров'язберігаючого освітнього середовища у ЗВО визнане формування *ціннісних орієнтацій* студентів, які припускають виявлення та розкриття ціннісного змісту фізичного виховання для збереження і зміцнення здоров'я. У контексті цього студент як суб'єкт має можливість самостійно здійснити власне сходження до ціннісного вибору (або не робить його) за умови цілісного та системного впливу на нього здоров'язберігаючого освітнього середовища ЗВО. Зокрема, викладач має змогу у процесі організації освітнього процесу створити відповідний здоров'язберігаючий простір через емоційне насичення, захоплюючі приклади, цікаву презентацію об'єкта вивчення. При цьому створюється для студентів ситуація вільного вибору. Викладач має ознайомити студентів із сутністю культури здоров'я, а також охарактеризувати її функції і значення для здійснення кваліфікованої професійної діяльності як учителя фізичної культури. Вагомим позитивним ефектом для формування у освітньому середовищі ЗВО позитивного здоров'язберігаючого освітнього середовища є практичні приклади, які спонукатимуть майбутніх учителів фізичної культури до висловлення власних суджень щодо збереження та зміцнення здоров'я. Усе це збагачує ціннісні орієнтації майбутніх учителів фізичної культури.

Виважений підхід до формування здоров'язберігаючого освітнього середовища передбачає орієнтацію на особистісні цінності, розвиток емоційної сфери, що відповідають основним запитам, а також визначеним суспільством нормам щодо формування культури здоров'я. Вважаємо,

що освітнє середовище ЗВО, де проходить професійна підготовка майбутніх фахівців спеціальності 014.11 «Середня освіта (фізична культура)» доречно розглядати як цілеспрямовано організовану систему педагогічних впливів для задоволення ієрархічного комплексу потреб особистості та трансформації цих потреб у найвагоміші життєві цінності. У цьому контексті зміст навчальних курсів («Вступ до спеціальності», «Теорія і методика фізичного виховання школярів», «Теорія і методика фізичного виховання різних груп населення», «Загальна теорія здоров'я», «Основи здорового способу життя», «Методика викладання предмета «Основи здоров'я») має бути проблемно орієнтованим і професійно спрямованим, а також враховувати пізнавальні потреби студентів факультетів фізичного виховання.

Вважаємо, що здоров'язберігаюче освітнє середовище має допомагати студентам активізувати *рефлексивну діяльність* у контексті розвитку культури здоров'я. Тобто саме рефлексія передбачає переосмислення особистістю відносин з навколишнім світом. Головними факторами актуалізації рефлексії є взаємодія і спілкування, тоді як результатом виступає створення нового образу власної особистості й нового образу навколишнього світу, що розглядається як основа для вироблення власної життєвої стратегії, реалізації конкретних дій і поведінки.

Досліджуючи процес стимулювання рефлексії, ми базувалися на положенні про те, що головним в освітньому середовищі ЗВО має стати поставка студента в позицію активного суб'єкта власної освітньої діяльності та розвитку у нього здатності до самовдосконалення. Викладач не просто має поставити перед собою педагогічні цілі щодо формування культури здоров'я, але й цілеспрямовано прагнути до того, щоб ці цілі були внутрішньо прийняті студентами, та формує у них здатність до рефлексивного самооцінювання. Вважаємо, що саме рефлексія забезпечує формування у студентів можливостей бути активними суб'єктами свого розвитку; надихає їх до суб'єктної позиції щодо формування культури здоров'я, забезпечує процес трансформації потреб у виборі цінностей збереження та зміцнення здоров'я; ініціює процес творчого саморозвитку та самовдосконалення. Отже, стимулювання рефлексивної діяльності майбутніх учителів фізичної культури здійснюється з метою пошуку шляхів і засобів для їхнього безперервного самовдосконалення та саморозвитку в процесі фізкультурної освіти.

Інтеріоризація цінностей здорового способу життя активізує рефлексію студентів факультетів фізичного виховання, розширює спектр їхньої практичної поведінки. Очевидним є той факт, що здоров'язберігаюче середовище спонукає активізацію рефлексії з метою становлення у студентів

ціннісних пріоритетів щодо формування належного рівня культури здоров'я ще під час навчання у ЗВО. З методологічної точки зору рефлексивна діяльність охоплює як теоретичну, так і практичну сторону, тому необхідно враховувати два чинники:

1. Студенти здійснюють рефлексію відповідно до власних потреб та на основі тих сторін реальності, в яких вони на поточний момент перебувають.

2. Пізнаючи навколишній світ та впливаючи на нього, майбутні учителі фізичної культури на основі здоров'язберігаючого освітнього середовища ЗВО мають змогу суттєво розширити спектр своїх можливостей та інтересів; паралельно пізнати і самого себе (самовдосконалення за допомогою розвитку фізичних і духовних сил).

Оскільки рефлексія кожного учасника освітнього процесу може бути спрямована на різні об'єкти та відображати індивідуальні сприйняття й переживання, то сутність стимулювання рефлексивної діяльності в контексті формування культури здоров'я полягає в тому, щоб дати відчути студентам необхідність та вагомість їхніх власних суджень. Ми розглядаємо розвиток рефлексивної діяльності в здоров'язберігаючому освітньому середовищі як універсальний механізм саморозвитку, тому послідовність практичних кроків буде пов'язана з послідовністю роботи над судженням і спрямована на розвиток таких функціональних позицій, як самомотивація, самоактуалізація, самоаналіз, самоорганізація, самооцінка в процесі формування належного рівня культури здоров'я.

У практичному аспекті ми радили викладачам пропонувати спільну діяльність, яка б дала змогу студентам усвідомити, знайти свій сенс як першу можливість утвердитися в освітньому процесі під час вивчення навчальних дисциплін, які спрямовані на формування культури здоров'я. Проведене нами спостереження дає змогу констатувати, що діяльність буде ефективною, коли буде розпочинатися з усвідомлення себе, свого стану, самопочуття, спільної діяльності з усіма учасниками освітнього процесу. Підсумовуючи представлену інформацію, наголосимо, що здоров'язберігаюче освітнє середовище має вагомий вплив на очікуваний результат – позитивну динаміку щодо формування культури здоров'я майбутніх учителів фізичної культури. Передбачаємо, що системна та цілеспрямована діяльність з формування такого середовища сприятиме ефективній організації неперервності процесу формування культури здоров'я у ЗВО та матиме позитивний вплив на якісні та кількісні показники освітнього процесу. Для ефективного формування культури здоров'я студентів, які навчаються на факультетах фізичного виховання, викладачі мають бути готовими до управління діяльністю щодо створення позитивного здоров'язберігаючого освітнього серед-

овища. Педагогічний вплив передбачає орієнтацію на позитивне ставлення до цінностей фізичної культури і здорового способу життя, стимулювання внутрішньої потреби в активній діяльності щодо зміцнення та збереження власного здоров'я. Це вимагає від викладачів насамперед активної педагогічної діяльності у зазначеному контексті, а також самим мати позитивне ставлення до цінностей культури здоров'я.

Висновки. Освітнє середовище є підсистемою соціального середовища, тобто тим функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освітньої діяльності, що дає змогу встановлювати між ними тісні різнопланові групові взаємозв'язки. Вважаємо, що цінності культури здоров'я є основою освітнього середовища як соціально-педагогічної системи, тоді як освіта та освіченість виступають безсумнівним складником ціннісних орієнтацій майбутнього учителя фізичної культури. З огляду на це, необхідно виважено підійти до створення відповідного освітнього середовища (здоров'язберігаючого), яке стимулює студентів на самовдосконалення. Завдання викладача під час формування здоров'язберігаючого освітнього середовища у ЗВО полягає у виборі такого способу впливу на своїх студентів, який забезпечує їм комфортний стан і максимально сприяє розкриттю індивідуальності. Гуманістична орієнтація процесу залучення студента до норм здорового способу життя вимагає від викладачів факультетів фізичної культури активізації їхніх власних рефлексивних процесів, сформованості здатності до емпатії, прояву толерантності під час практичної діяльності з формування культури здоров'я. Відзначимо, що основний акцент було зроблено на формуванні ціннісних орієнтацій та стимулюванні рефлексії. Усе це позитивно впливає на осмислення студен-

тами особистісних детермінант тих теоретичних знань про культуру здоров'я, які вони отримали.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблематики, тому подальші наші дослідження будуть зосереджені на характеристиці отриманих результатів від формування здоров'язберігаючого середовища у ЗВО.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойчук Ю.Д. Роль українських традицій у формуванні культури здоров'я сучасної людини: методичні рекомендації. Харків: ХЗНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2015. 39 с.
2. Козак Н.Г. Здоров'язберігаюче виховання підлітків основної школи в навчально-виховному процесі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07; Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. Полтава, 2016. 240 с.
3. Козігон В. Формування культури здоров'я вчителя. *Директор школи. Шкільний світ*. 2012. № 21. С. 37–50.
4. Маринич В., Когут І. Підходи до реалізації освітньої політики з питань формування культури здоров'я учнівської молоді. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2012. № 2. С. 63–67.
5. Мацевко-Бекерська Л. Гармонійне середовище як дискурс особистісно орієнтованого фахового розвитку студентів. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2006. Вип. 21. Ч. 1. С. 204–211.
6. Меліков О., Афонін А., Шумлянський Л. Проблеми здоров'я та здорового способу життя у студентів педагогічного університету. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2010. № 2. С. 35–37.
7. Мосейчук Ю.Ю. Система формування культури здоров'я майбутніх учителів фізичної культури у процесі неперервної професійної підготовки: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. Хмельницький: Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2018. 40 с.